

Волгоградского гос. ун-та, 1999. – С. 21. **7.** *Конюхин Н.И.* Словарь-справочник по психологии / Конюхин Н.И. – М.: Полиграфресурсы. – С. 5. **8.** *Большой психологический словарь* / [под ред. Б. Г. Мещерякова, В. П. Зинченко. – 3-е изд., доп. и перераб.]. – СПб.: Прайм-Еврознак, 2006. – С. 20. **9.** *Налчаджян А.А.* Социально-психическая адаптация личности (формы, механизмы и стратегии): монография / Налчаджян А.А. – Ереван: Изд-во АН АССР, 1988. – С. 15-18. **10.** *Кондаков И.М.* Психология. Иллюстрированный словарь / Кондаков И.М. – СПб.: Прайм-Еврознак, 2003. – С. 11. **11.** *Про реабілітацію інвалідів в Україні:* Закон України від 06.10.2005 № 2961-IV // ВВР України. – 2006. – № 2-3. – Ст. 36. **12.** *Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування:* Закон України від 09.07.2003 № 1058-IV // ВВР України. – 2003. – № № 49-51. – Ст. 376. **13.** *Про пенсійне забезпечення:* Закон України від 05.11.1991 № 1788-XII // ВВР України. – 1992. – № 3. – Ст. 10. **14.** *Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб:* Закон України від 09.04.1992 № 2262-XII // ВВР України. – 1992. – № 29. – Ст. 399. **15.** *Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам:* Закон України від 16.11.2000 № 2109-III // ВВР України. – 2001. – № 1. – Ст. 2. **16.** *Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам:* Закон України від 18.05.2004 № 1727-IV // ВВР України. – 2004. – № № 33-34. – Ст. 404. **17.** *Про благодійництво та благодійні організації:* Закон України від 16.09.1997 № 531/97-ВР // ВВР України. – 1997. – № 46. – Ст. 292. **18.** *Про соціальні послуги:* Закон України від 19.06.2003 № 966-IV // ВВР України. – 2003. – № 45. – Ст. 358. **19.** *Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні:* Закон України від 21.03.1991 № 875-XII // ВВР України. – 1991. – № 21. – Ст. 252.

УДК 349.3

С. М. СИНЧУК

ДИСКУСІЙНІ ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ОБ'ЄКТА СОЦІАЛЬНО-СТРАХОВИХ ПРАВОВІДНОСИН

Узагальнено галузеві знання про соціальні блага, з приводу яких виникають соціально-страхові правовідносини; обґрунтовано об'єкт соціально-страхових правовідносин соціального забезпечення.

Ключові слова: об'єкт правовідносин, соціально-страхові правовідносини, стан застрахованості; страховий стаж.

Синчук С.М. Дискуссионные вопросы теории объекта социально-страховых правоотношений

Обобщены отраслевые знания о социальных благах, по поводу которых возникают социально-страховые правоотношения; обоснован объект социально-страховых правоотношений социального обеспечения.

Ключевые слова: объект правоотношений, социально-страховые правоотношения, состояние застрахованности; страховой стаж.

Synchuk Svitlana. Disputes of the theory of social insurance legal relations' object

The author generalised the branch knowledge of social benefits, about which social insurance relations arouse. The object of social insurance legal relations was grounded.

© СИНЧУК Світлана Миколаївна – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри трудового, аграрного та екологічного права юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка

Key words: *the object of legal relations, social insurance relationship, the status of being insured, insurance record.*

У науці права соціального забезпечення питання об'єкта соціально-страхових правовідносин не отримало однозначного обґрунтування. Це зумовлено декількома чинниками. Передусім загальнотеоретичні дослідження все ще не містять уніфікованого визначення поняття об'єкта правовідносин як їхньої складової. А також у науковій літературі галузевого спрямування немає єдиного висновку щодо поняття, правової природи, а отже, об'єкта та суб'єктів зазначених правовідносин. Обґрунтування вченими об'єкта соціально-страхових правовідносин залежить від двох аспектів: які саме правовідносини автор-дослідник вважає соціально-страховими та яку загальнотеоретичну концепцію об'єкта правовідносин обрав для дослідження.

Теоретично-правовий аналіз проблем соціального страхування є невід'ємною складовою науки права соціального забезпечення. Відомими є роботи М.Л. Захарова¹, М.Ю. Федорової², В.В. Андріїва, О.В. Москаленко, С.М. Прилипка, О.М. Ярошенка³.

Однак, зважаючи на так званий обслуговуючий характер соціально-страхових правовідносин щодо основних – соціально-забезпечувальних, у фаховій літературі їхній об'єкт розглядається фрагментарно. Ґрунтовніше окреслену проблематику досліджено в контексті ототожнення соціально-страхових правовідносин з матеріальними, пов'язаними із забезпеченням особи конкретними видами соціального забезпечення: пенсіями, соціальними допомогами, соціальним обслуговуванням, соціальними пільгами.

Систематизувавши наукові аргументи з питання визначення соціального блага, заради якого виникають та відбуваються соціально-страхові правовідносини, робимо висновки.

По-перше, вчені розглядають здебільшого соціально-страхові як соціально-забезпечувальні правовідносини в рамках програм загальнообов'язкового державного соціального страхування з приводу матеріального забезпечення громадян у випадку настання соціальних ризиків. Відтак, відповідно до традиційного галузевого підходу, об'єктом таких правовідносин визнають види соціального забезпечення, право на які особа реалізує (пенсія, допомога тощо).

По-друге, визначаючи соціально-страхові правовідносини як різновид фінансових (щодо акумулювання коштів у державні соціальні страхові фонди), об'єктом називають соціальні страхові внески (єдиний соціальний внесок).

По-третє, обравши мету або об'єкт інтересу суб'єктів правовідносин як визначальний критерій з'ясування та обґрунтування об'єкта правовідносин, таким вважають майбутній соціальний захист осіб від соціальних ризиків.

Наведемо висновки авторів, які підтверджують сформульовані нами узагальнення.

Поширеною у галузевій літературі є думка, що об'єктом правовідносин соціального страхування є види соціального забезпечення⁴. В основі такого твердження є розуміння соціально-страхових правовідносин як таких, що виникли з метою страхування від соціальних ризиків втрати заробітку чи втрати роботи соціально-зобов'язальних відносин щодо надання застрахованій особі соціально-страхових виплат чи послуг у порядку та на умовах, встановлених законом чи договором, за рахунок державних позабюджетних соціально-страхових фондів чи недержавних коштів⁵.

Як стверджує В. Роїк, об'єктом соціально-страхових правовідносин є страхові виплати (пенсії, допомоги по тимчасовій непрацездатності, одноразові страхові виплати) та страхові послуги (медичне лікування та реабілітація)⁶.

Досліджуючи об'єкт правовідносин загальнообов'язкового державного соціального страхування, М. Боднарук виділяє правовідносини щодо забезпечення допомогами державного соціального страхування та називає їх майновими, оскільки їх існування пов'язане з наданням матеріальних благ у вигляді грошових допомог, які й є об'єктом цих правовідносин⁷.

А.М. Слюсар та М.М. Шуило доводять, що об'єктом соціально-страхових правовідносин служить результат взаємодії суб'єктів відповідних правовідносин, що має форму матеріального блага (пенсії, допомоги або послуги)⁸.

О.В. Соловійов вважає, що об'єкт правовідносин у сфері загальнообов'язкового державного соціального страхування від нещасних випадків на виробництві є завжди матеріальне благо, яке надається в порядку соціального забезпечення громадянину⁹.

Дещо інше визначення соціально-страхових правовідносин як врегульованих нормами права суспільних відносин щодо організації соціального страхування, утворення соціальних страхових фондів, формування коштів останніх та розподілу цих коштів між особами, які потребують відповідного забезпечення¹⁰, формує другу теорію об'єкта соціально-страхових правовідносин. Так, за переконанням авторів Академічного курсу з права соціального забезпечення, специфіка правовідносин між страхувальником та страховиком виявляється у тому, що об'єктом таких правовідносин є страхові внески, які й становлять основу соціальних коштів. Натомість інший їх різновид – правовідносини щодо організації соціального страхування (реєстрація платників страхових внесків, персоніфікований облік, видача застрахованом документів, які підтверджують факт страхування тощо) мають своїм об'єктом результат дії суб'єктів, який відображений у правовому акті, що фіксує здійснення соціального страхування щодо конкретної особи¹¹.

М.Ю. Федорова, використовуючи аргументи В.Н. Протасова та Н.В. Протасової про доцільність розмежування двох самостійних об'єктів правовідносин: об'єкта інтересу (ті блага, які зобов'язані правовідносинам своєю появою та існуванням для даних осіб та відображають їх цільове призначення, результативність) та об'єкта правової діяльності (ті блага, які зобов'язані правовідносинам своєю появою та існуванням для даних осіб та відображають їх цільове призначення, результативність), довела авторську теорію про самостійний об'єкт соціально-страхових правовідносин. Зокрема, вчена пропонує об'єктом правовідносин (інтересу, в широкому розумінні значення терміна) соціального страхування вважати страховий захист від соціального ризику: він виникає для особи лише в рамках зазначених правовідносин, системи взаємопов'язаних правовідносин, учасниками яких є страховик, застрахована особа, страхувальник та інші організації чи органи, що надають страхове забезпечення¹². Цільовим призначенням взаємопов'язаних зв'язків є забезпечення страхового захисту економічно активного населення на випадок настання соціально-ризикової ситуації, її попередження та компенсації її наслідків.

Таке розуміння об'єкта є наслідком розуміння авторами правовідносин обов'язкового соціального страхування як результату впливу комплексу правових норм на суспільні відносини, що опосередковують захист громадянина в ситуаціях, що мають наслідком неможливість самостійного забезпечення нормальних життєвих умов¹³.

Об'єкти у вузькому розумінні (об'єкти правової діяльності учасників) – це предмети матеріального та духовного світу, які мають безпосереднє значення як об'єкт їх правової поведінки – результат їх взаємодії¹⁴. Об'єкт соціально-страхових правовідносин – як правових зв'язків між страхувальником та страховиком щодо сплати страхових внесків, які є фінансово-правовими – страхові внески¹⁵.

В.В. Андріїв, О.В. Москаленко, С.М. Прилипко, О.М. Ярошенко об'єктами правовідносин із загальнообов'язкового державного соціального страхування у вузькому розумінні вважають предмети матеріального й духовного світу, що мають безпосереднє юридичне значення як об'єкти поведінки учасників цих правовідносин. Застосовуючи більш загальне формулювання, автори об'єктом конкретних соціально-страхових правовідносин вважають результат взаємодії суб'єктів, що може мати форму матеріального блага (пенсії, допомоги або послуги) або юридичного акта, яким встановлені ті чи інші юридичні факти, призначені соціально-страхові виплати або послуги¹⁶.

У фаховій літературі під час аналізу соціальних страхових правовідносин зустрічаються дослідження загального об'єкта страхування. Таким є: можливість забезпечувати себе своєю працею або, іншими словами, майновий інтерес застрахованого¹⁷. Окремо розглядається об'єкт окремих видів соціального страхування. Зокрема, О.В. Соловійов об'єктом обов'язкового соціального страхування від нещасного випадку на виробництві називає життя й здоров'я застрахованих, а також майнові інтереси встановленого кола фізичних осіб, які пов'язані із втратою застрахованим здоров'я, професійної працездатності або зі смертю застрахованих внаслідок нещасного випадку на виробництві або професійних захворювань¹⁸.

М.Ю. Федорова заперечує трактування правовідносин соціального страхування як тристоронній правовий зв'язок між працівником, органом, що здійснює соціальне страхування, та страхувальником, вважаючи їх комплексом взаємопов'язаних правовідносин двостороннього виду¹⁹. Вчена наводить аргументи, що відносини між страховиком та страхувальником з приводу сплати страхових внесків є фінансово-правовими, а зв'язки між страховиком та застрахованою особою – соціально-забезпечувальні. Відповідно, об'єктом соціально-страхових правовідносин у сформульованому контексті вчена вважає страхові соціальні внески.

Як видається, така множинність теорій об'єкта соціально-страхових правовідносин лише ускладнює розуміння та з'ясування сутності того соціального блага, заради якого суб'єкти вступають саме у цей вид правовідносин соціального забезпечення. Доречним вважаємо навести висновок В.Н. Протасова та Н.В. Протасової про те, що об'єкт правовідносин – це явище зовнішнього світу, яке здатне задовольнити інтерес правоможної особи та виступає у вигляді речі, послуги, продукту духовної творчості чи особистого нематеріального блага, заради якого суб'єкти правовідносин діють в рамках своїх юридичних прав та обов'язків²⁰.

Власні аргументи у зазначеній полеміці почнемо із визначення поняття «соціально-страхові правовідносини» та їхнього місця в системі правовідносин соціального забезпечення.

Вони, безперечно, є допоміжними та існують задля обслуговування основних соціально-забезпечувальних правовідносин. Саме завдяки соціально-страховим правовідносинам реалізується право застрахованих осіб (членів їхніх сімей) на отримання соціальних виплат за кошти соціальних страхових фондів у разі

настання страхового випадку. Без майбутнього соціального забезпечення соціально-страхові правовідносини втрачають основний зміст.

Назва «соціально-страхові правовідносини» відображає сутність правових зв'язків між їхніми суб'єктами. У соціально-страхових правовідносинах як передумові соціального забезпечення особа реалізовує соціально-індивідуальну відповідальність щодо власного майбутнього забезпечення у випадку настання соціальних ризиків. Також враховуємо, що для майбутнього забезпечення особи має значення не сам страховий соціальний внесок, а той факт, що місяць, за який сплачено внесок, є зарахованим у страховий стаж, який, своєю чергою, є обов'язковою умовою надання особі страхових видів соціального забезпечення.

Соціальне призначення будь-яких правовідносин – створювати суб'єктам права конкретні соціальні можливості для задоволення їхніх потреб або власними діями, або діями інших суб'єктів²¹. І соціально-страхові правовідносини виконують таке соціальне призначення – дають змогу особі сформувати один із необхідних для реалізації права на соціальне забезпечення за програмами загальнообов'язкового державного соціального страхування юридичних фактів – страховий стаж особи.

З моменту сплати першого страхового внеску до соціальних страхових фондів і впродовж усього періоду особа набуває статусу застрахованої особи, що впливає на визначення її правового статусу як правоможної особи в системі соціального страхування, зміст та обсяг її права на соціальне забезпечення.

Страховий стаж (як сукупність періодів сплати страхових внесків) є своєрідним відображенням часткової участі особи у формуванні загальнообов'язкової державної системи соціального страхування та слугує підставою для обчислення її майбутніх виплат.

Законодавець в одних випадках надає значення тривалості страхового стажу як умові для призначення того чи іншого виду соціального забезпечення (кількісний критерій страхового стажу), а в інших – його тривалість лише презюмується. Достатнім вважається факт, що особа є застрахованою, а отже, передбачається, що вона є потенційним носієм страхового стажу (якісний критерій страхового стажу).

Страховий стаж є сукупністю відповідних періодів, протягом яких особа самостійно або на її користь інші уповноважені суб'єкти сплачують страхові внески до спеціалізованих страхових фондів. І він або є, або його немає зовсім, якщо особа не застрахована у встановленому законом порядку.

Підсумовуючи вищенаведені аргументи, соціально-страхові правовідносини розуміємо як врегульовані нормами права соціального забезпечення відносини щодо набуття особою (працівником, самозайнятою особою чи прирівняними законодавством до них осіб) правового статусу соціально-застрахованої особи, перебування в ньому та формування страхового стажу застрахованої особи як необхідної якісної та кількісної передумови реалізації права на соціальне забезпечення.

Сучасна теорія об'єкта страхових правовідносин соціального забезпечення повинна базуватись на нових методологічних засадах. Основою вчення про соціальні блага, заради яких виникають соціально-страхові правовідносини, є конституційні положення (ст. 46), що право особи на соціальне забезпечення гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ, організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення.

Благом (явищем), заради якого відбуваються соціально-страхові правовідносини, є стан соціальної застрахованості особи, який слугує передумовою (детермінантою) механізму реалізації права на соціальне забезпечення у випадку настання соціального ризику.

Зовнішньою формою набутого чи отриманого під час функціонування соціально-страхових правовідносин блага (стану соціальної застрахованості особи як передумови динаміки соціально-забезпечувальних правовідносин) є страховий стаж особи, набутий нею (якісно та кількісно) як необхідний юридичний факт реалізації права на соціальне забезпечення в системі соціального страхування.

1. *Захаров М.Л.* Социальное страхование в России: прошлое, настоящее и перспективы развития (трудовые пенсии, пособия, выплаты пострадавшим на производстве): монография / Захаров М.Л. – М.: Проспект, 2013. – 312 с. 2. *Федорова М.Ю.* Теоретические проблемы правового регулирования социального страхования: монография / Федорова М.Ю. – Омск: Омский госуниверситет, 2003. – 382 с. 3. *Правовідносини із загальнообов'язкового державного соціального страхування: теоретичний аспект: монографія* / [В.В. Андріїв, О.В. Москаленко, С.М. Прилипка, О.М. Ярошенко]. – Х.: ФІНН, 2011. – 280 с. 4. *Боднарук М.* Об'єкти правовідносин загальнообов'язкового державного соціального страхування / М. Боднарук // Підприємництво, господарство і право. – 2003. – №6. – С. 54-56. 5. *Лушнікова М.В.* Курс права социального обеспечения: учебное пособие / М.В. Лушнікова, А.М. Лушников. – М.: ЗАО Юстицинформ, 2008. – 600 с. 6. *Роик В.* Экономика, финансы и право социального страхования: Институты и страховые механизмы / Роик В. – М.: Альпина Паблишер, 2013. – С.155. 7. *Боднарук М.* Цит. праця. – С. 54. 8. *Протасов В.Н.* Лекции по общей теории права и теории государства / В.Н. Протасов, Н.В. Протасова. – М.: Городец, 2010. – 752 с. 9. *Соловійов О.В.* Ознаки правовідносин у сфері загальнообов'язкового державного соціального страхування від нещасних випадків на виробництві / О.В. Соловійов // Актуальні проблеми розвитку законодавства про працю та соціального забезпечення: тези доповідей і наукових повідомлень учасників Міжнародної науково-практичної конференції; м. Харків, 22-23 квітня 2009 р. / [за ред. В.В. Жернакова]. – Х.: Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. – С. 449. 10. *Право соціального забезпечення України: академічний курс: [підруч. для студ. юрид. ВНЗ]* / [П.Д. Пилипенко, В.Я. Бурак, С.М. Синчук та ін.]; за ред. П.Д. Пилипенка. – К.: Ін Юре, 2006. – С. 25. 11. Там само. – С.158. 12. *Федорова М.Ю.* Цит. работа. – С. 201. 13. *Степанова Е.А.* Об отраслевой принадлежности отношений по обязательному социальному страхованию / Е.А. Степанова // Право человека на жизнь и гарантии его реализации в сфере труда и социального обеспечения: материалы международной научно-практической конференции; под ред. К.Н. Гусова. – М.: Проспект 2008. – С. 374. 14. *Федорова М.Ю.* Цит. работа. – С. 203. 15. Там само. – С. 202. 16. *Правовідносини із загальнообов'язкового державного соціального страхування: теоретичний аспект: монографія.* 17. *Соловійов О.В.* Цит. праця. – С. 450. 18. Там само. – С.450. 19. *Федорова М.Ю.* Цит. работа. – С.15. 20. *Протасов В.Н.* Цит. работа. – С. 364. 21. *Рабинович П.М.* Основы общей теории права та держави / Рабинович П.М. – Х.: Консум, 2005. – С. 72.